

вых. Кроме того, составные термины далеки и от явлений полисемии и синонимии, что делает их практически однозначными и точно передающими необходимое научное понятие. В этой связи, роль фразеологических калек в процессе обогащения экономической терминологии арабского языка, в виду ряда как современных экстралингвистических, так и лингвистических факторов, в ближайшем будущем будет возрастать. Кроме того, вместе с буквальным переводом иноязычных терминов экономика арабских стран будет продолжать калькировать не только терминологические единицы, но и заимствовать практически целые пласты различных прогрессивных отраслей экономик наиболее развитых западных держав. Дальнейшее экономическое развитие последних вызовет в арабском мире наплыв новейших терминов, для передачи которых роль фразеологических калек будет более высока.

***

1. Балли Ш. Французская стилистика. –М.: Иностран. литература, 1961. С.63.
2. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. –М.: Книжный мир, 2008. С.211-846.
3. Ивина Л.В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем. –М.: Академический проспект, 2003. С.197-200.
4. Костомаров В.Г. Денисов П.Н. Веселов П.В. Русский язык в современном мире. – М.: Изд-во Московского университета, 1969. С. 57.

5. Синькова О.М. Способы образования компьютерной терминологии в арабском литературном языке (на материалах современной прессы). Диссертация на соиск. учен. ст. канд. филол. наук. – М., 2007. С.108
6. Словарь иностранных слов. Под ред. Пчелкиной В.В. – М.: Русский язык, 1988. С.213.
7. Фомина М.И. Современный русский язык. Лексикология. –М.: Высшая школа. 3-е изд. 1990. С.179.
8. Шанский Н.М. Лексикология современного русского языка. –М.: Просвещение, 1964. С.105.
9. أعداد فضل على مثنى. الآثار المحتملة لمنظمة التجارية العالمية على التجارة الخارجية و الدول النامية. ناشر مكتبة مديولي. القاهرة. 2000
10. البدر اوي زهران. في علم اللغة التاريخية. دار المعارف. القاهرة. 1981. ص.122
11. سهير محمد السيد حسين. التحليل الإقتصادي الجزئ. ناشر مؤسسة شباب الجامعة. الإسكندرية. 2000
12. محمد محمد وس إسماعيل. دراسات في الموارد الإقتصادية. الجزء الأول. ناشر مؤسسة شباب الجامعة. الإسكندرية. 2002. ص.128
13. محمد محروس إسماعيل. إقتصاديات التبريل و الطاقة. ناشر دار الجامعات المصرية. الإسكندرية. 1998. ص. 293
14. مصطفى الشهابي. المصطلحات العلمية و ألفاظها العربية. محاضرات المجمع العلمي العربي بدمشق. – دمشق. مطبعة المجمع العلمي. 1954. ص.284
15. مصطفى هني. معجم المصطلحات لإقتصادية و المالية. بيروت. مكتبة لبنان ناشر. 2001. ص.246-284
16. نعمة الله نجيب ابراهيم. أسس علم الإقتصاد. التحليل الوحدى. ناشر مؤسسة شباب الجامعة. الإسكندرية. 2001. ص.312
17. www.widyaan.com

С. Айтқызы

ҚАЗАҚ, АҒЫЛШЫҢ, ҚЫТАЙ ТІЛДЕРІНДЕГІ “ҚОҒАМ” САЛАСЫНА ҚАТЫСТЫ ТҮР-ТҮСТІК ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ТАҚЫРЫПТЫҚ ТОПТАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЛИНГВОМӘДЕНИ ТАБИҒАТЫ

Түр-түс атаулары мен олардың негізінде қалыптасқан әр алуан фразеологизмдер дүниенің сан-салалы объектілерімен, ұғым-түсініктерімен байланысып жатады.

Түр-түстік фразеологизмдердің фразеотақырыптық өрісі тарам-тарам семантикалық аяларда құрылымы алуан түрлі бірліктердің басын қосады. Біздің зерттеу жұмысымызға негізделгенде, түр-түс фразеологизмдерінің ең көп кездесетін саласы “Адам” тақырыбы болса, одан кейінгі қатарда “Қоғам” және “Табиғат”

салалары орын алады. Түр-түс атауларының қатысуымен жасалған тұрақты тіркестердің үш тілдегі алатын орнын, таралу шеңберін, сөздік қорымыздағы ара салмағын, осы тілдерді қатынас құралы ретінде қолданатын қауымның тұрмыс-тіршілігінде атқаратын қызметін анықтау мақсатында түр-түстік фразеологизмдерді қазақ этнолингвистикасында (академик Ә. Қайдар) қалыптасқан үш үлкен сала бойынша қарастыруды жөн көрдік. Әрбір саланың іштей қалыптасқан логикалық

жүйесі, мән-мағынасына тән өзіндік ерекшеліктері бар. Түр-түстік фразеологизмдердің адамның өмір-тіршілігінің барлық саласына түгел қатысы бар деп айтуға болады.

“Қоғам” саласына жататын түр-түстік фразеологизмдер қауымның барша қоғамдық-әлеуметтік өмірімен, замана тынысымен астасып, сабақтасып жататын құбылыстар мен қарама-қайшылықтар: молшылық-жоқшылық, бақ-дәулет, еңбек тағы да осы тәрізді қоғамға тән табиғи үдерістер мен саяси-экономикалық, ұзақ тарихи-әлеуметтік кезеңдерінде қалыптасқан рухани-мәдени құндылықтар мен құбылыстарды қамтиды. Бұл салаға Ә. Қайдар ұсынған этнолингвистикалық жүйе бойынша /2/ мемлекеттік құрылымға, ел қорғауға, материалдық және рухани мәдениетке т.б. тармақтарға қатысты мағыналық топтар жатқызылады.

Біз жинақтаған тілдік деректердің “Қоғам” тақырыбына қатысты төмендегідей семантикалық өрістерге жіктелгені анықталды:

1. мемлекет құрылымы мен оны басқару жүйесіне (заң, құқық, жаза, рәміз, ақша) байланысты түр-түстік фразеологизмдер:

Қазақ тіліндегі мемлекет құрылымы мен оны басқару жүйесіне байланысты түр-түстік фразеологизмдер: Қара қылды қақ жару; ақ орда; қара есекке теріс мінгізу; ақ кигізге көтеру;

“Қара қылды қақ жару” тіркесі неліктен әділ, турашыл адамға қатысты айтылған десек, бұл тіркестің түп-төркіні бейнелеп айтудан, ұқсатудан шығады. Яғни ақ-қараны ажыратудың қиындығы көзге ілінер-ілінбес нәзік нәрсе - қылды ортасынан қақ жарумен бірдей. Тіркестің бұлай айтылуына ерте кездегі салт негіз болған. Ертеде шешімі қиын даумен би алдына жүгініске барған кісілер қылдан ескен жіп ала барған. Егер дауласқан екі жақ та би шешіміне тоқтаса, жіпті қақ ортасынан кидырады. Яғни, бұл - билік айтқан адамның қара қылды қақ жарған әділдігіне риза болғандықтарының белгісі. Билікке байланысты айтылатын «айттым-бітті, кестім-үзілді» деген би сөздеріндегі

«кестім-үзілді» деуі де осы жіпке (қылға) орай айтылған.

Ағылшын тіліндегі мемлекет құрылымы мен оны басқару жүйесіне байланысты түр-түстік фразеологизмдер: white house; white hall; white paper; black list; black house; red cent; black hand; yellow boy; yellow metal; black flower of civilized society; black hole; blue-sky law; black money; catch s.b. red handed (қылмыс орнында ұстау);

Қытай тіліндегі мемлекет құрылымы мен оны басқару жүйесіне байланысты түр-түстік фразеологизмдер:

“黑社会” hei she hui (сөзбе-сөз: қара қоғам) ‘заңға қайшы топ’.

“黑名单” hei ming dan (сөзбе-сөз: қара тізім) ‘қара тізім, купия тізім’, ағылшын: ‘black list’.

“黑屋子” hei wu zi (сөзбе-сөз: қара үй) ‘түрме’, ағылшын: ‘black hole’, ‘black house’. “七青八黄” qi qing ba huang ‘алтын-күміс, байлық’;

2. Материалдық (заттық) және рухани мәдениет, салт-дәстүр, әдет-ғұрыпқа байланысты түр-түстік фразеологизмдер:

Қазақ тіліндегі салт-дәстүрге, әдет-ғұрыпқа байланысты туындаған түр-түстік фразеологизмдер: ақ бата; ақ түйенің қарны жарылу; ала жіп кесісу; ақ бата беру; ақ батадан аттау; ақ киізге көтеру; қара шаңырақ; қара қазан; ақ арулап жөнелту; ақ жол емі; ақ жолды аттау; ала жібін аттамау;

Ұлттық салт пен дәстүрдің тууы ұлттың ұлт болып қалыптасуына байланысты. Ұлттық салт-дәстүрлер тарихи көне үрдіс. Олар халықтың тіршілік кәсібіне, наным-сеніміне, өмірге деген көзқарасына байланысты туып, қалыптасып, ұрпақтан-ұрпаққа ауысып, өзгеріп жаңарып отырады.

“Ақ түйенің қарны жарылды” (‘үлкен той, үлкен молшылық мағынасындағы) идиомасы мәдени негізі тұрғысынан ақ боз малды қастерлеу дүниетанымынан туындаған. Бұл фразеологизмнің образдық негізінен ерте кездегі дәстүр байқалады: ұрыстан ері аман-есен қайтты немесе көптен күткен ұл дүниеге келді деген жақсы хабар естіген

бойда-ақ боз түйенің қарнына пышақ салып оны құрбандыққа шалады екен. Жалпы ақ боз түйенің қазақ танымында алатын орны туралы тарихшы Б.Кәмалашұлы былай деп жазады: "...Ақ түйені қазақ халқы қастерлеп келген. Бұл сонау "Тәңірі дін" кезінен бастап, ақ малға табынғанның салдарына ұқсайды: Ақ түйеге табынуды ең жоғары сый деп көреді. Хан төрелерге "сыйға жүген". Қуаныш, бақыттың белгісін ақ түйеге балаған" /3/.

Ұлттың мәдени өмірінің көрінісі фразеологиялық қорда ерекше. Онда ұлт менталитеті көрінісі тұтастай қамтылады десек асыра айтпағанымыз болар. Әр ұлттың тілдік ерекшеліктерінде, ұлт мәдениетіне әрбір халықтың ұлттық сана-сезімінің, ойлау тәсілінің, мінез-құлқының нысаналары сақталады. Мысалы:

"Қара шаңырақ" фразеологизімі атадан мирас болып келе жатқан «қасиетті, қалірі, үлкен үй» мағынасында ауызекі тілде жиі қолданылатын тіркестер қатарына жатады. Шаңырақ - қазақ халқы үшін қашанда қасиетті де, қастерлі саналып келген. Ол қазақтар үшін, әр адам үшін –оның туып-өскен жері, өмірдің ыстық - суығын көрген баспанасы. Сонымен қатар, ауыз біршіліктің, ынтымақтың, береке мен қонақжайлықтың символы саналған. Дәстүр бойынша үлкен балалары енші алып, бөлек шыққанда, әке-шешені асырау жеже (кіші) ұлдың міндеті саналады. Әкесі бар кезінде де немесе ол қайтыс болғаннан кейін де осы үй «қара шаңырақ» деп аталады. Егер «қара шаңырақ» батыр, би, әулие, молда т.б. сыйлы кісілердің үйі болса, жолаушы адам сол үйден ырым қылып дәм татады. Қожалық еткен шаңырақ иесі оны ата-бабасының көзі ретінде сақтап үнемі қадірлеп келген. «Қара шаңырақ» тіркесіндегі «қара» сөзі түсті емес, «көне, құрметті» деген мағынада жұмсалады. Тіркес алғашқы «киіз үй» мағынасынан ұрпақтан-ұрпаққа жету нәтижесіне абстракцияланып, мағыналық өзгеріске түскен /4/. Қазіргі уақытта «ең алғашқы, қасиетті орын, орталық» деген де мағынаны білдіреді. Көне оқу орындары осындай мағынаға ие.

"Ақ бұйрықты өлім" өлімді тағдырдың бұйрығы ретінде қабылдайтын таным түсінікке сай, тағдырдың дегенімен болған тура қазаны, қазақ халқы **"ақ өлім"**, **"ақ бұйрықты өлім"** деп мойынсұнып қабылдаған.

"Ақ жолды аттау" ата-баба дәстүріне қиянат қылу, ата-ана өсиетін орындамау. Мысалы: Ата-ана тілін алмай, ақ жолды аттап кеткеннен без... Бұл фразеологизмдегі "ақ жол" тіркесі де оны құраушы компоненттерінің тура мағынасы емес, ауыспалы мағынасы негізінде қолданылып отыр. Қазақ тіліндегі "ақ жол" тіркесі көп мағынаға ие. "Ақ жол тілеу" 1) бастаған істің игілікті болуын, 2) сапарының оң болуын тілеу не, керісінше, "ақ жолды аттау" - салт-дәстүрді бұзу т.б.

"Ала жібін аттамау" бұл тіркес «біреуге қиянат жасамау, сұғанақтық істемеу, арамдыққа бармау» деп түсіндіріледі. Осы тіркестің қалыптасу жолын халқымыздың салт-дәстүрімен байланыстырсақ, қазақ халқының баяғыдан келе жатқан тұсау кесу дәстүрінің мәні зор. **Тұсау кесу** - қазақтың өмір сапарының алды. Ол - баланың келешегіне жол ашу, ақ жол тілеу ырымы. Тұсауы кесілмеген баланың сүріншек болатындығы белгілі. Көпшілік адамның жүріс мәнері тұсауын кескен кісінің қимыл-қозғалысына ұқсас болатындығы, сол сияқты мінез-құлығының кіндік шешеге тартатындығы өмірлік тәжірибеде дәлелденген. Аяғын апыл-тапыл басқан баланың тұсауы кесіледі. Тұсау кесу құрметіне елге сыйлы, сабырлы, байыпты адамдар ие болады. «Тұсау» ретінде ала жіп немесе тоқ ішектің бір түрі алынады. Мұнда тұтау кесу ырымы кезінде баланың аяғына неліктен ала жіп байланады десек, мұның себебі мынада: қазақ баласының тұсауы кесілгеннен бастап, ұрлыққа, жамандыққа барма, жолама деп баулиды. Біреудің ала жібін аттама, бүлінгеннен бүлдіргі алма дегенді, ерте кезден-ақ құлағына сіңісті етеді. Аяқтағы жіптің ала болуы да, оның кесілуі де жоғарыдағыларды орында, айтқанды істе, ондайдың жолын кес, біреудің бір құлаш бас жібіне жолама, тіпті бұзауға мойыншақ, көгенге бұршақ болабынын

алма дегені. Сонымен қатар, Лұхман хәкімнің айтуы бойынша, өмірде он жұп болады. Солардың бірі ақ пен қара. Есілген жіптің бір қабаты ақ, екінші қабаты қара болып келеді. Жіптің екі қабаты астасып, кезек алмасып, тығыз өріліп отырады. Бұл тоқтаусыз ауысып келіп отыратын күн мен түннің белгісі. Сонымен қоса жалпы өмір, тіршіліктің ишара тұспалды бейнесі болып саналады. Сондықтан да қазақ халқы ала жіпке киелі деп қарап, айрықша мән берген [5,36 б].

Қай ұлттың болмасын өзінің өмір сүрген дәуіріне қарай күн-көріс, тұрмыс тіршілігі, сол ұлтқа ғана тән әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері, мәдениеті бар. Ағылшын халықтарының да ежелден қалыптасқан көне мәдениеті, әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері, үлгілері сан алуан. Енді ағылшын тілінде түр-түс атауының қатысуымен жасалған осы тақырыпқа байланысты туған фразеологиялық тіркестерді талдап көрелік.

Ағылшын тіліндегі салт-дәстүрге, әдет-ғұрыпқа байланысты түр-түстік фразеологизмдер: black Friday; blue ribbon; Black Monday; White Christmas; red-letter day;

Қытай тіліндегі салт-дәстүрге, әдет-ғұрыпқа байланысты түр-түстік фразеологизмдер: “黄道吉日” huang dao ji gi (сәтті күн, құтты күн); “炉火纯青” lu huo chun qing (шегіне жету, шарықтау); “红白喜事” hong bai xi shi (торқалы той, топырақты өлім); “黄发垂髻” huang fa chui tiao “кәрі-жас”; “黄中内润” huang zhong nei run ‘асыл қасиет ішкі жан сулулығы’;

“黄发垂髻” huang fa chui tiao-(сөзбе-сөз:сары шаш, желбіреген тулым). Бұл тіркестегі “黄发” huang fa сары шаш: қариялардың шашы ағарғасын қайтадан сарғыш түске өзгереді, сондықтан сары шаш – “кәрі”, “қарт” дегенді меңзейді. “垂髻” chui tiao: қытайлардың ертедегі салтында балалар ересек адамдар секілді шашын түіп айдар жасамай, кекіл қойып, тұлымын желбіретіп қояды, бұл сөз “кекіл”, “жас” дегенді білдіреді. Бұл фразеологизмнің ауыспалы мағынасы:

“кәрі-жас”, “еңкейген кәрі, еңбектеген жас” дегенді білдіреді /6, 323/.

3. Халық өміріндегі қиын-қыстау кезенді бейнелейтін түр-түстік фразеологизмдер:

Қазақ тіліндегі тарихи кезеңдер мен тарихи тұлғаларға қатысты түр-түстік фразеологизмдер: Ақтабан шұбырынды, алқа көл сұлама; көк төбенің басында күнде жиын; Абылайдың ақ туы; қара байдай қаны пезер; ақ сүйек қылу; ақ сирақтану / ақ сирақ жұт;

“Ақтабан шұбырынды, алқа көл сұлама” фразеологизмі тарихи оқиғалар туралы ақпарат берер микроәтін болып келеді. Бұл фразеологизм 1723 жылы болған қазақ тарихындағы ұмытылмас ауыр уақиға жөнінде ақпарат береді: жоңғарлар қазақтарға ауыр соққы беріп, қазақтар қашуға мәжбүр болады. Өте ауыр шығынға ұшырап, әбден азып-тозған халық Алқа көлдің жағасына келіп құлаған екен, сонда бір ақсақал осыны айтыпты. Мысалы: Ақтабан шұбырындының сұрқиясы мен сұмдығын айтып тауыса алармысың! (Ә.К.)

“Абылайдың ақ туы” фразеологизмнің ішкі формасы XVI ғасырда қазақ тарихында орын алған тарихи маңызы бар оқиғадан ақпарат береді: Абылай хан қазақтардың үш жүзінің басын қосып, қазақ хандығының дербес ел, бір тұтас мемлекет болып қалыптасуында бірден-бір шешуші қызмет атқарған.

“Көк төбенің басында күнде жиын” немесе “күл төбенің басында күнде кеңес” те тарихи уақиға негізінде құрылған: Тәуке хан тұсында хан жыл сайын қазіргі Ташкент қаласының жанында бір-екі айға қазақ хандығының билері мен сұлтандарын жинап мемлекеттік деңгейдегі заң және сот мәселелеріне байланысты кеңес құрып отырған.

“ақ сирақтану / ақ сирақ жұт” ‘малды тұяқ қалдырмай, түгел қырып кеткен жұтты’ білдіретін идиомасының тәржімеленуін қарастырсақ. Коннотативті мағынасы белгілі бір таным түсінік беретін, оған қоса **ақ сирақ** образының белгілі бір қиындық ассоциациясы

негізінде түзілген белгілі қиындықтар туғызады. В.Д. Ушаков Құранда кездесетін идиомалардың бірі “wa-ltattati s-saqu bi-s-saқи” құрамындағы “as-saқи” ‘сирақ, аяқ’ дей келе, оның бір жағынан, белсенділіктің, талаптанудың символдық белгісі, ал екінші жағынан, классикалық араб тіліндегі құрандық емес мәтіндегі бұл лексеманың қолданысын қарастыра отырып ‘қиын жағдай, ауыртпашылық’ деп тәржімелейді. Демек, қазақ тіліндегі **ақ сирақтану** қиындықтың символикалық белгіленуі, ал қарастырылып отырған идиома ‘жұт шақырған қиындықты’ білдіреді /7/.

Ағылшын тіліндегі тарихи кезеңдермен тарихи тұлғаларға қатысты түр-түстік фразеологизмдер: Black Death; Black Monday; Blue stocking; Blue Wednesday;

“Black Monday” (қара дүйсенбі) 1987 жылғы 19 қазан, дүйсенбі күні Англияда барлық биржалар әлемінде акциялар бағасы аяқ астынан түсіп кеткен күнге байланысты туындаған. Сондықтан тіркес бастапқы кезде «қара күн» немесе «қарғыс атқан күн» деген мағынаны білдірсе, «қазіргі кезде демалыстан кейінгі алғашқы күнгі оқу» деген мағынаға ие.

Blue stocking көк шұлық (ғалым Бенджамен Спепинсфлиттің көк шұлық киіп келгеніне қарап, Голландық адмирал Босновен ХІІІ өзінің әдеби салондарының бірін көк шұлықтар жинағы деп атады).

Қытай тіліндегі тарихи кезеңдермен тарихи тұлғаларға қатысты түр-түстік фразеологизмдер: 白衣公卿 bai yi gong qing; 黑云压城城欲摧 昏天黑地 黑云迷雾

“白衣公卿” bai yi gong qing (сөзбе-сөз: ақ киімді асылзада) Таң династиясы дәуірінде орда оқымыстыларын ардақтап, оларды ақ киімді асылзада деп атаған, орда оқымыстыларының киімінің ақ түсті болуы олардың ордадағы бекзадалық орнын көрсеткен, кейінгі ауыспалы мағынасы: ‘білімдар’, ‘оқымысты’ дегенді білдіреді /8/.

4. діни ұғымды, наным-сенімді бейнелейтін түр-түстік фразеологизмдер:

Қазақ тіліндегі діни ұғымды, наным-сенімді бейнелейтін түр-түстік

фразеологизмдер: Ақ басты қара қойдың құмалағы болсаң, ақ сөйле!; ақ сарбас айтты; көк қасқа айтты (ескі сенім);

“Ақ сарбас айтты” ақ сары бас қойды құрбандыққа шалу, ырым жасап, құдайы айту ертеден келе жатқан әдет. Күні бүгінге дейін дінге сенушілер істің жақсылықпен бітіп, қуанышпен аяқталуын тілегенде, алласына жалбарынып, «ақ сары бас, ақ сары бас!» деп, құрбан шалады. Соған байланысты қалыптасқан тұрақты тіркес.

Ағылшын тіліндегі діни ұғымды, наным-сенімді бейнелейтін түр-түстік фразеологизмдер: White magic; black magic; black sheep; Black Friday;

There is black sheep in every family мәтелінен келіп шыққан **a black sheep** (сөзбе-сөз: “қара түсті қой”) it is a small flock that has not a black sheep (сөзбе-сөз: қара қой тек шағын ортада кездеспеуі мүмкін) - “әр жанұяның өз тентегі болады ” немесе “ шіріген жұмыртқа ” деген ұғымдарға сәйкес , бұл фраза ағылшын халқының “ егер отарда көктем шыға ең бірінші туылған қозы қара болса, бұл мал иесіне жамандық әкеледі ” деген сенімінен туған. Ал, егіз қара қозының туылуы “ малшының басына келген бәле ” деп қабылданатын /9, 79/. Ағылшын жұртшылығы дүниетанымында қалыптасқан бұл пайымдаулар аталмыш тіркестің адамды сипаттауда да қолданылуына негіз болып отыр. Объект пен сипатталушы субъект арасындағы ассоциативті теңеуде айқындалатын адекватты белгілер (жамандық әкелу, жағымсыз әсер туғызу) тілдік единицаның қолданыс аясының кеңеюіне ықпал еткен.

Қытай тіліндегі діни ұғымды, наным-сенімді бейнелейтін түр-түстік фразеологизмдер: 黄旗紫盖huang qi zi gai; 黄道吉日huang dao ji ri; 炉火纯青lu huo chun qing;

“黄旗紫盖” huang qi zi gai (ертедегі діни сенім бойынша император дүниеге келердің алдын аспанда туылатын ауа райы өзгерісі, аспан кеңістігінде болатын ерекше ауа райы өзгерісі);

“炉火纯青” lu huo chun qing (сөзбе-сөз: пештегі от таза көк түске өзгереді). Бұл негізінде ежелгі алхимиктер мәңгі

өмір дәрісін отқа жаққан кезде, оттың түсі көкке өзгергені туралы тарихта айтылған. Бұл фразеологизмнің ауыспалы мағынасы “шырқау шыңына жету, өнер-білімі кемеліне келу”;

“黄道吉日” huang dao ji gi (сөзбе-сөз: эклиптика сәтті күні) қытайлардың діни наным-сенімі бойынша жұмыс бітірудің лайықты күні. Бұл негізінде ертедегі қытайлар жұлдыздарға қарап бал ашып, бақ пен сордың туылуын межелеп бақсы-балгерлік жасайды. Олар қара айдаһар, қырман жұлдыздар шоғырын қасиетті аспан құдайлары деп біліп, осы жұлдыздар шоғыры көрінген эклиптика күні, мейлі қандай жұмыс жасасаң да түгелдей сәтті болады деп қарайды деген наным-сенімінен келіп шыққан, тіркестің ауыспалы мағынасы “сәтті күн, құтты күн” дегенді меңзейді /8, 419/.

Қазақ, ағылшын және қытай тілдердегі “қоғам” саласына қатысты түр-түстік фразеологизмдер, туыс емес халықтардың ұлттық мінез-құлық суретін, ұлттық болымысын көрсетеді. Бұл жұмысымызда, әр тиіпте үш тілдегі “қоғам” саласына қатысты түр-түстік фразеологизмдердің фразеология жүйесінде алатын орны мен қолданыс аясы, мағыналық және қолдану ерекшеліктері айқындалды. Аталған үш тілді жалпылық және жеке даралық ерекшеліктері тұрғысынан зерттеу нәтижесінде тіл – тілге тән ортақ заңдылықтар, жалпы халықтық рухани дүниеліктер, ұлттарға тән танымдық ерекшеліктер т.б. жөнінде бір қатар мағлұматтарға қол жеткіздік. Қазақ, ағылшын және қытай тілдердегі “қоғам” саласына қатысты түр-түстік фразеологизмдердің, дүниенің тілдік суретінің бір құрамдас бөлігі болып табылатындығы дәйектелді.

***

1. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. -Алматы: Ғылым, 1977. -712 б.
2. Қайдар Ә.Т. Қазақ этнолингвистикасы// Қазақ тілінің өзекті мәселелері. Алматы., 1998. 8-29 б.
3. Кәмәләшұлы Б. Монғолиядағы қазақтардың дәстүрлі шаруашылығы. Докт. Дисс. Алматы., 1997.
4. Оспанова Ф. А. Фразеологизмдер уәждемесінің лингвомәдени аспектісі. Филол. ғылым. канд. ... автореф. 10.02.20. –Алматы, 2006. -41б.
5. Қалиев С., Оразаев М., Смайылова М. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. –Алматы., 1994. - 223б.
6. «Қытай тілінің идиомдар сөздігі» («汉语成语词典») 四川辞书出版社. 成都. 2000.
7. Ислам. А. “Ұлттық мәдениет контекстіндегі дүниенің тілдік бейнесі”. Филология ғылымдары докторлы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы., - 2004 ж.
8. «Қытай тілінің идиомдар үлкен сөздігі» («成语大词典») 商务印书馆. 北京. Пекин. 2006.
9. Pickering, D. Cassell's Dictionary of English Proverbs. London, 1997, 2001. -465p.
10. «Oxford Idioms Dictionary» («牛津英语习语词典») 外语教学与研究出版社. 北京. Пекин. 2005.
11. «Қысқаша ағылшынша-қытайша фразеологиялық үлкен сөздік» (Concise English-Chinese Idioms Dictionary) 简明英汉成语大词典. 青岛出版社. 青岛. 2006.

***

Мақалада қазақ, ағылшын және қытай тілдеріндегі “қоғам” саласына қатысты түр-түстік фразеологизмдердің фразеология жүйесінде алатын орны мен қолданыс аясы, мағыналық және қолдану ерекшеліктері көрсетілді.

***

This article is about the comparative analysis of phraseological units of “society” in the Kazak, English and Chinese languages.

А.К. Анипина

«ШИЦЗИН» ӨЛЕҢДЕРІ- КӨРКЕМ ШЫҒАРМА

«Шицзин» - ұлы қытай мемлекетінде ең алғашқы көркем шығарма болып табылады. Бұл шығарманың негізгі

мазмұнынан көне қытай қоғамының хал-жағдайын, тұрмысын, салт- дәстүрін көруге болады. Бұл шығарма өзінің